

היום בו פסקה המלחמה

סיפור מאת

בן-ציון יהושע

א

הטלפון חזר וצלצל בעקשנות. מעבר לקו היה ולודיה שריפוב, נהג ה'לאדה' המוסלמי, ששימש אותי בתקופת שרותי כדיפלומט באוזבקיסטן. "סבתא שלי מתה. אני מבקש שתבוא מהר", התייפח ולודיה בשפופרת הטלפון. אני אומר ביני לביני: מה לי ולסבתא המוסלמית של הנהג שריפוב. למה הוא מתעקש שאגיע לבית סבתו בשכונה המוסלמית. למרות השאלות שהטרידו אותי, ביקשתי מאחד הנהגים שלנו להסיע אותי בדחיפות לבית סבתו של ולודיה.

בדרך לשם אני מהרהר בשם משפחתו של 'שריפוב', המצביע על משפחתו המוסלמית המיוחסת, שמקורה מ'בוכרה-י שריף' – בוכרה האצילה. נכון שהמראה הבהיר של ולודיה הוא יותר סלבי מאשר אוזבקי, אבל בעיר טשקנט שיש בה למעלה ממאה לאומים שונים המתחתנים זה בזה הכול ייתכן. הזיווג הטוטלי הזה הוליד יצורים יפים ויפים פחות. העיר התברכה בנשים יפהפיות.

בימי מלחמת העולם השנייה בין השנים 1941 – 1943 זרמו לכאן מאות אלפי עקורים, שנסו מאימי המלחמה וההשמדה הטוטלית. רבים מהם היו יהודים שנמלטו מרוסיה, מאוקראינה, מפולין, מהמדינות הבלטיות ועוד. הם האמינו כי הנאצים לא יגיעו למזרח. ואכן, הקרב על סטלינגרד שינה את כוונות הנאצים שחתרו להגיע לקווקז ומשם למזרח התיכון ולחבור על אדמת ארץ ישראל עם הכוחות של רומל שיגיעו מצפון אפריקה. הכרמל היה אמור להיות מצדה של היישוב היהודי בארץ ישראל.

הסובייטים, שהתעשייה שלהם הותקפה ללא הרף על-ידי מטוסים גרמניים, האמינו כי לטשקנט לא תגיע הרעה. הם העבירו לכאן את התעשייה הכבדה ואת תעשיית הנשק, המזון והמטוסים. לכאן הגיעו רכבות-אמבולנס משדות הקרב מלאות פצועים שטופלו בבתי החולים בטשקנט. רופאים יהודים ולא יהודים נתנו כאן מזור לפגועי גוף ונפש. רעבים ללחם שברו כאן רעבונם ב'לפיושקות' חמות, פיתות אוזבקיות ריחניות ופריכות, שאין טעימות מהן. חמש רפובליקות סובייטיות מוסלמיות קיבלו בזרועות פתוחות את העקורים, למרות מצבן הקשה.

מי מאיתנו שמע על שאה מחמודוב, יאנוש קורצ'אק האוזבקי? נפח פשוט ואשתו, שניהם מוסלמים אוהבי אדם, אימצו כל ילד יתום שהתגלגל לסביבתם עם העקורים ולא נמצא לו בית חם, כיתת לימוד, לחם לאכול ובגד ללבוש. הם אספו את הילדים ודאגו לכל מחסורם.

באותם ימים שחורים, הקור, הרעב, המגיפות והיעדר רפואה מונעת הפילו חללים לא פחות מאש האויב הפשיסטי. בתי הקברות התמלאו קברים, שבדוחק השעה לא צוינו על המצבות שמות המתים. בתי קברות מאולתרים מילאו אזורים שלימים, בעיקר קברי תינוקות וילדים שהיו חשופים למחלות. באחת ממסעותינו בעמק פרגאנה, הנהג המוסלמי שלי ולודיה הצביע לפני שבוע על גבעה בעמק פרגאנה ואמר: 'כאן עמד בימי המלחמה מחנה עקורים גדול. בשולי המחנה קבורים למעלה מחמש מאות יהודים. מחנות כאלה ובתי קברות כאלה פזורים בכל פינה'.

האם יש טרגי מזה - בני אדם בורחים על נפשם מפני הגייסות הנאציים, נעקרים מביתם ובורחים מזרחה כפליטים, כדי להציל את חייהם וחיי ילדיהם ולהתחיל חיים חדשים, אך למלאך המוות יש אלף ואחד תירוצים כדי לקטול בני אדם. הוא אורב להם בכל פינה. היו בין העקורים מי שביקשו להציל את חייהם וחיי בני משפחתם ונישאו לבן זוג מוסלמי שדאג לקורת גג, לבית חם ולמזון בסיסי להחיות בו את הנפש. בת אחת במשפחה שנישאה למוסלמי הבטיחה חיים לכל המשפחה.

היהודים הבוכרים, בני המקום מימים קדומים, טיפחו את בתי הקברות שלהם לרמה של פנתאון. ביום תשעה באב עלו לקברי אבות עם מטאטא, דלי וזר פרחים. צחצחו את הקבר וסביבו, הניחו זר פרחים נאה ובכו ליד הקבר. מי שידע פסוק או שבר פסוק אמר אשכבה וקדיש. האשכנזים נקברו לפי השקפת עולמם – בבתי קברות של המפלגה הקומוניסטית, בתי קברות עירוניים ובבתי עלמין של הקהילה האשכנזית..

ב

סוף סוף הגענו לבית סבתו של שריפוב. הרחבה מסביב לבית מלאה עממים שונים – אוזבקים, טג'יקים, טטרים, רוסים ואוקראינים. אף לא יהודי אחד. ולודיה ניגש אלי ובזרועותיו החסונות חיבק אותי ונשק על לחיי נשיקות של נחמה. "תודה לך שבאת. הייתה לנו בעיה גדולה ואתה בטח תדע איך לפתור אותה". לא הבנתי איך אני יכול לסייע בהלוויה מוסלמית. ולודיה הוביל אותי אל פנים הבית. בארון קבורה פתוח שכבה סבתו, לבושה שמלת קטיפה נאה, שיער ראשה מסורק בסגנון שנות השלושים, עיניה עצומות כעיניה של היפהפייה הנמה. פניה של המתה מאופרות, שפתייה משוחות בשפתון אדום, ציפורניה המטופחות מרוחות בלק. ליד הנפטרת יושבת יאנה בתה, אימו של ולודיה. אישה כבדת בשר, עורה בהיר ועיניה מלוכסנות – שילוב אוקראיני עם אוזבקי. היא לא הפסיקה ללטף את פניה של אמה המתה.

"ולודיה", אני אומר במבוכה, "במה אוכל לעזור לכם?". ציפיתי לכנפיים שיאפשרו לי להתחמק מן התמונה הסוריאליסטית הזאת. היד שליטפה את המתה ליטפה את ידי בליטופי ניחומים.

"אתה רואה את שני האנשים האלה ליד מכסה הארון? הם מנסים מהבוקר ליצור מרצועת בד אחת 'מגן דוד' ולקבוע אותו על הארון והם לא מצליחים".

"למה לכם 'מגן דוד'? זה סמל יהודי", שאלתי את ולודיה ואת אמו יאנה.

"אנחנו יודעים שזה סמל יהודי ולכן רצינו לקבוע 'מגן דויד'. סבתא שלי היא יהודיה. בשנת 1941 היא הגיעה עם הוריה העקורים מאוקראינה למצוא כאן מקלט. סבי המנוח היה מוסלמי. אימי היא בת לאימא יהודיה".

"אין אפשרות לבנות מגן דויד מרצועת בד אחת", אמרתי לשני האוזבקים, נטלתי מספרים וגזרתי את רצועת הבד שבידם לשני פסים שווים בגודלם ובניתי תוך פחות מדקה שני משולשים שהיו ל'מגן דויד' אותו דפקו על מכסה ארון הקבורה.

"בצוואתה ביקשה סבתא להיקבר בבית הקברות היהודי, לא הרחק מהקבר של אמה, היא השאירה כמה מטרים של בד כותנה וביקשה שישמש תכריך. אנחנו לא יודעים לעשות תכריכים ולכן ריפדנו את הארון שלה בבד כותנה שיהיה לה נוח בקבר".

יאנה מלטפת את מצחה של הנפטרת, פורצת בבכי ואומרת שתיים שלוש מילים ביידיש הזכורות לה מילדותה, מילים ששמעה מאמה ומסבתא היהודיות: "מאמע. יידישע מאמע. גרויסן ייחוס", היא אומרת במבטא רוסי כבד. היא חזרה על המילים כאילו היו מנטרה לנשמתה של אמה".

ג

אינני יודע אם זה רק יד המקרה. היום יורד גשם זלעפות. שיירת המכוניות עושה דרכה לבית העלמין האשכנזי של טשקנט. שני פועלים טטרים עדיין חופרים בור קבר בתוך הבוץ הצהבהב. הפועלים מרוחים בבוץ. מדי עשר דקות הם נוטלים את הארון ומנסים ללא הצלחה לדחוף אותו לבור הקבר. הארון עדיין גדול בכמה סנטימטרים. הבוץ כיסה את הארון כליל. ה'מגן דויד' נראה עלוב ביותר. הגשם שוטף בעוצמה. הפועלים הנתונים בתוך מגפיים גבוהים במיוחד ממשיכים להתבוסס בבוץ ולערוך ניסיונות. בנעוריי שמעתי על חיבוט קבר. הנה עיניי רואות זאת. חלפה מחצית השעה של ניסוי וטעייה עד שהארון מצא סוף סוף את מקומו בבור שחת. הפועלים כיסו את הארון בערמות בוץ. הקהל הרטוב שהסתתר מתחת למטריות

שחורות לא הוציא הגה מפיו עד אותו רגע. בזה אחר זה הניחו זרי פרחים על הקבר.

השמים נרגעו לרגע קט. מסביב הייתה שתיקה רועמת. אני עומד מול תופעה מיוחדת - אישה יהודיה, שנעקרה בימי השואה מביתה באוקראינה. להצלת משפחתה נישאה לאוזבק מוסלמי כדי לתת חיים למשפחתה והיא מבקשת בצוואתה להיקבר בקבר ישראל. אינני יכול לתת לאירוע זה לחלוף על פניי מבלי לתת לו חותם יהודי כלשהו. ניגשתי סמוך לקבר. הקהל הקיף אותי ואת הקבר במעגל. לא ידעתי מה לומר ובכל זאת פתחתי ודקלמתי בעברית את 'אשת חיל'. שאני נוהג לומר בלילות שבת. אמרתי 'קדיש' כפי שאני אומר על אבי ועל אימי. קולי הדהד בין מאות המצבות. חשתי כי מאות מתי ישראל הקבורים בבית הקברות הזה עונים אחריי 'אמן'. אמרתי 'אשכבה לאישה' כפי שאני נוהג לומר על קברה של אימי. הקהל לא הבין מילה אבל מנגינות בית העלמין, שיצאו ממחוזות היגון, פעלו עליהם. השמים שבו וטפטפו. ברוסית הצנועה שלי פתחתי ואמרתי:

"דרגי דרוזיה...חברים יקרים... אינני יודע אם זה יד המקרה. היום 9 במאי. יום הניצחון על גרמניה הנאצית בברית המועצות. השמים בוכים עכשיו על מותה של אישה יהודיה שהמלחמה מבחינתה נגמרה רק היום. הוריה והורי הוריה מתו כיהודים וגם היא ביקשה למות כיהודיה. השמים מבכים עכשיו לא רק את מותה אלא גם את הגורל היהודי על האדמה הזאת".

יאנה וולודיה חיבקו אותי בחום. יאנה אמרה: "אימי אמרה: כל השנים 'חייתי' כאן כלא יהודיה. אני רוצה למות כיהודיה". אתה הבאת אותה היום לקבר ישראל".

רעד אחז בגופי. השמים התמלאו רשפי אש. ברקים הבזיקו ובעקבותיהם התגלגלו הרעמים כתותחים בחזית. מראות וקולות של מלחמה. כאן המלחמה העולמית עוד לא תמה. פתאום ירד שקט והגשם פסק.

